

Deelsessie 3
**Samen sterker:
de kracht van
collectieven**

Praktijkaanpak Emissiearme Veehouderij 2024-2026

Hoe kunnen we via emissiereducerende innovaties in de veehouderij - binnen de geborgde doelstelling - Nederland van het stikstofslot halen?

Praktijk als basis

**Kennis en Inzichten
Als brug tussen praktijk en beleid**

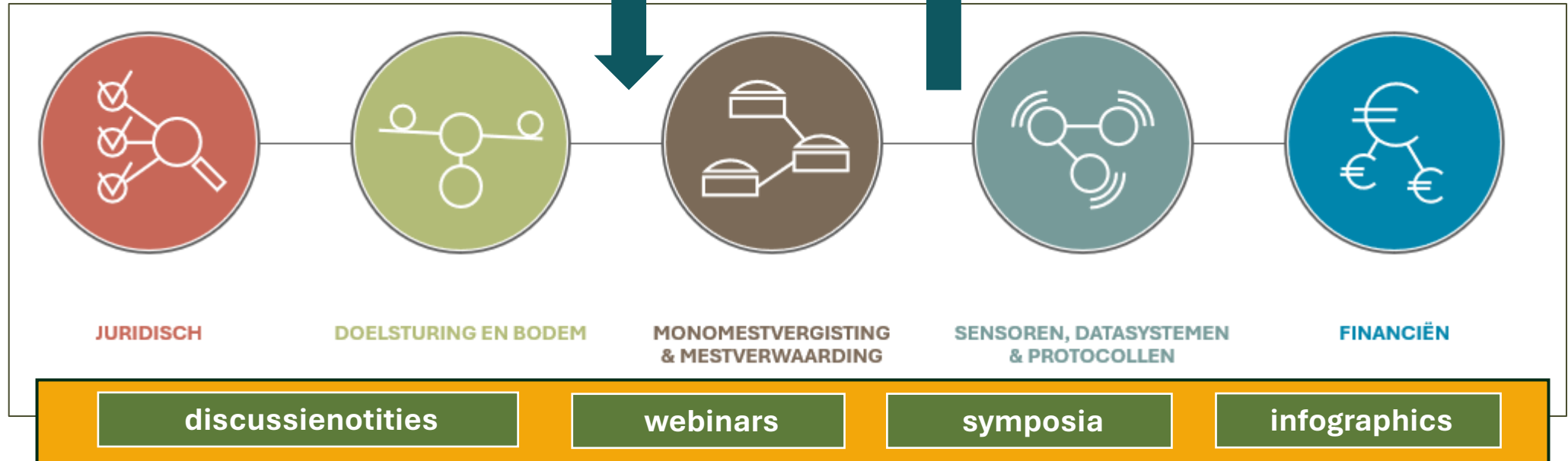
20 Praktijkpilots

* technisch * economisch * juridisch * maatschappelijk

Kennis & inzichten

experts

ondersteuning

Sleutelaanpak

Geleerde lessen Praktijkpilots

1. Kennisdeling tussen initiatieven, pilots en beleid kan beter
2. Doelsturing gaat verder dan emissiereductie alleen
3. Een integraal ondernemersplan leidt tot beste resultaat
4. Boeren hebben sleutel 1 in handen

Geleerde lessen Gebiedsaanpak

1. Goed uitgewerkte gebiedsplannen leiden eerder tot maatwerk en resultaat.
2. Natuurherstel is niet alleen een stikstof-opgave.
3. Collectieve afspraken tussen boeren leidt tot meer emissiereductie.
4. Een collectief aanbod van boeren is een cadeau dat door de provincie moet worden uitgedrukt.
5. Boeren en beleid hebben sleutel 2 in handen.

Casus Noord-Holland

door Nico Verduin

Praktijkaanpak
Emissiearme
Veehouderij

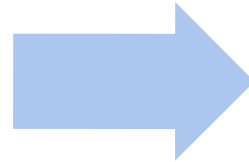
Samen sterker

Overeenkomst stikstofreductie en natuurherstel Noord-Holland

Waarom? De overeenkomst:

Korte termijn = NU

- Verzet handhavingverzoeken PAS-melders
- Aantonen stikstof-emissiereductie vanaf 2019
- Managementmaatregelen inrekenen via KLW

Langere termijn = 2027

Programmatische Aanpak

- Geborgd natuurherstel
- Geborgde stikstof-emissiereductie
- Juridische borging
Programmatische Aanpak
- Additionaliteit oplossen
- Monitoring Staat Van Instandhouding (SVI)
- Vergunningverlening

Wat staat er in de overeenkomst?

Programmatische aanpak

volgens artikel 3.15 omgevingswet

Generieke geborgde emissiereductie: 30% tot 2035

provinciale middelen (KTA):
kennisdeling, investering subsidie management maatregelen, commitment voor verder ondersteuning afhankelijk van beschikbare middelen.

Verbeteren en verbreden monitoring
REMAS, Fieldlab GH, onderzoek agenda Regieorgaan

Geborgd natuurherstel

Opbouwen op Brandbrief 2025
Grondaankoop en inrichting, Hydrologisch herstel, Inzet reservelijst Programma Natuur, Exotenbestrijding

Oriëntatie op de startbrief MCEN en het traject van IPO / BIJ12

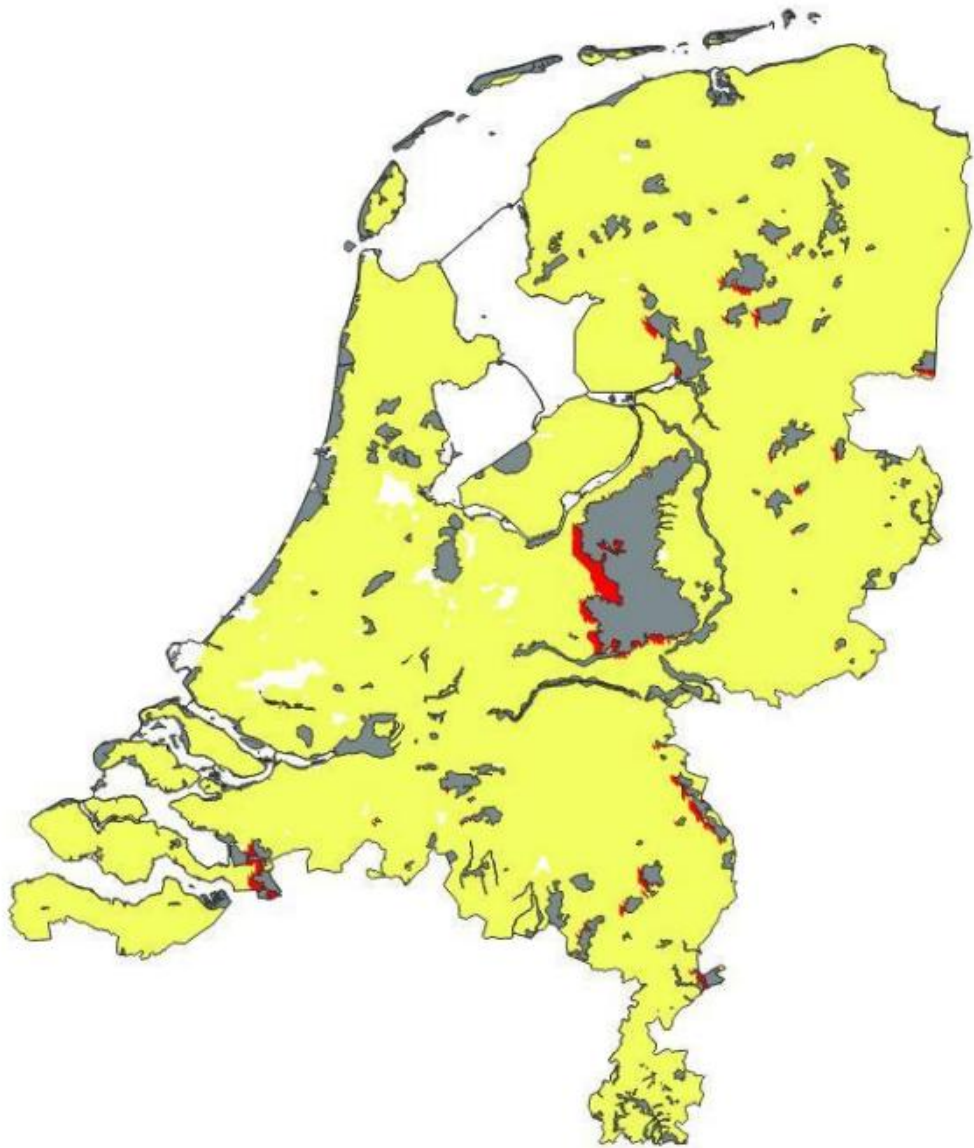
Rijksmiddelen:
zie brandbrief

Provinciale middelen:
NNN-natuurpact en koplopersmiddelen

Gebieds-specifieke geborgde emissiereductie
om voldoende depositiereductie te bereiken om natuurherstel mogelijk te maken

Rijksregelingen:
Extensivering, uitkoop, investeringsregelingen voor techniek, bemestingen beperking

provinciale middelen:
NNN realisatie

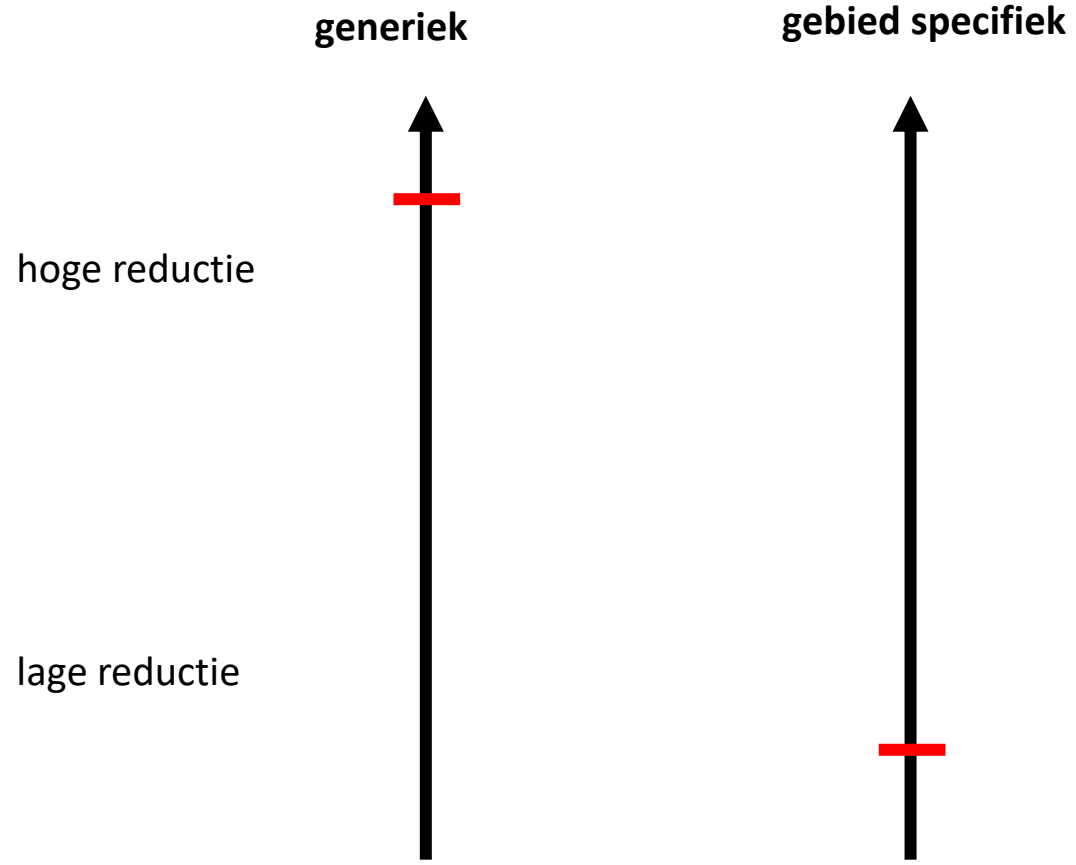
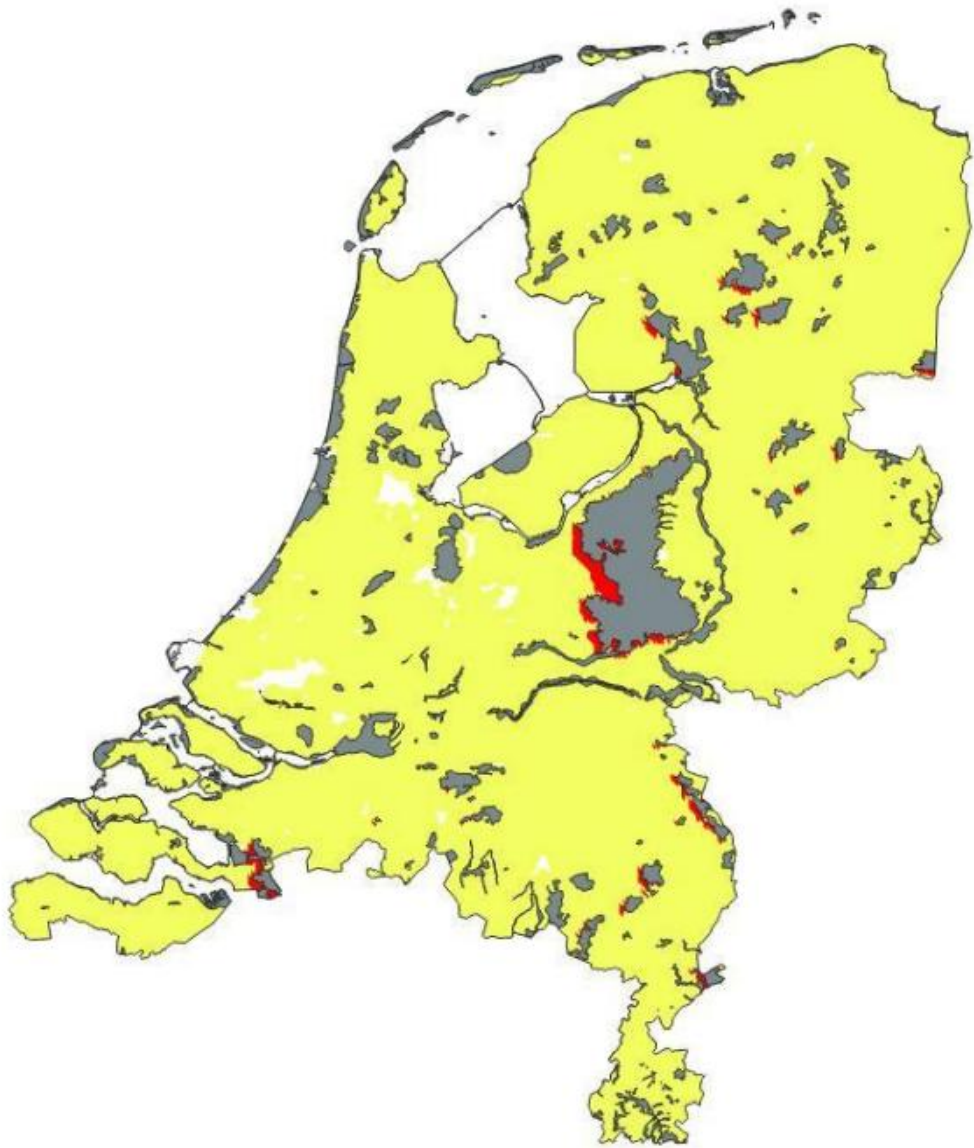
generiek

gebied specifiek

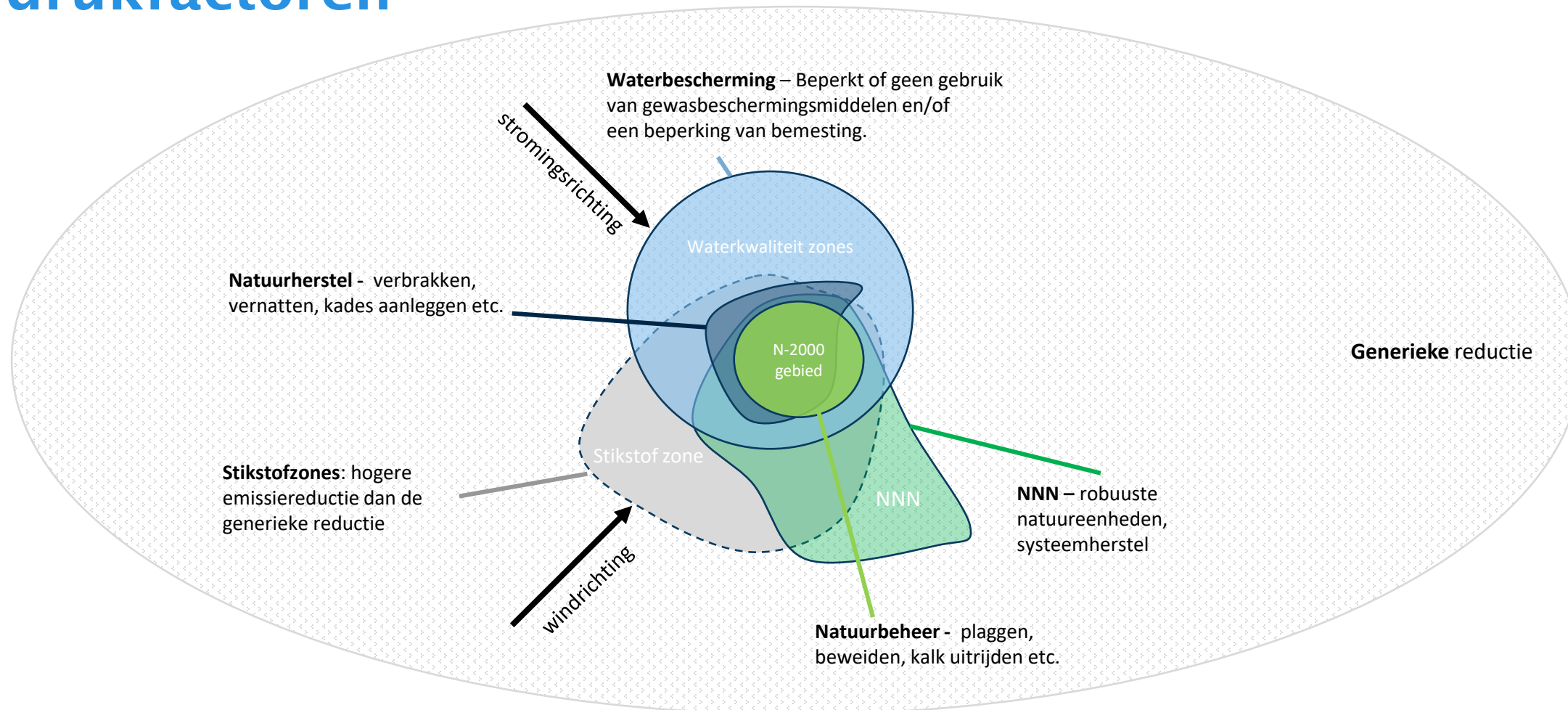
hoge reductie

lage reductie

Natuurherstel: aanpakken van verschillende drukfactoren

Hoe we dit willen borgen (landbouw)

- **Gebiedsniveau NH: 30% generieke emissiereductie:**
 - Melkveehouderij: verbeterde borging en verificatie van de data uit de centrale databank KLW en toepassing NEMA rekenregels
 - Voor andere deelsectoren eigen methode (BM Akkerbouw, BM Bollenteelt), wordt aan gewerkt met sectorpartijen
- **Gebied specifiek rond N-2000 gebieden aanvullende reductie noodzakelijk**
 - maatwerk, met aanvullende middelen voor uitkoop, technologie, extensivering en verplaatsing
 - Plan wordt uitgewerkt in samenwerking tussen sector en provincie
- **Geborgd natuurherstel per stikstofgevoelige N2000**
 - Hier is de provincie samen met de TBO's een aanpak aan het uitwerken

Wat werkt: Gebruik vakmanschap

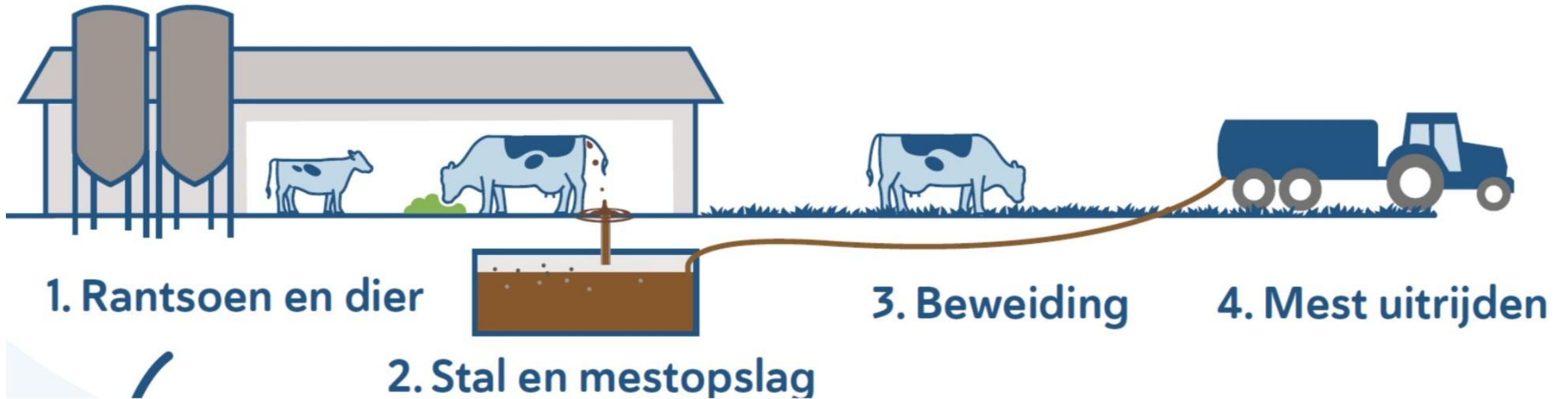
Gebruik KringLoopWijzers alle melkveebedrijven NH (akkoord bestuur ZuivelNL)

- Geanonimiseerde K LW's
- Geaggregeerde data op gebiedsniveau: NH
- Alleen gebiedsgetal per jaar, 0-meting is 2019

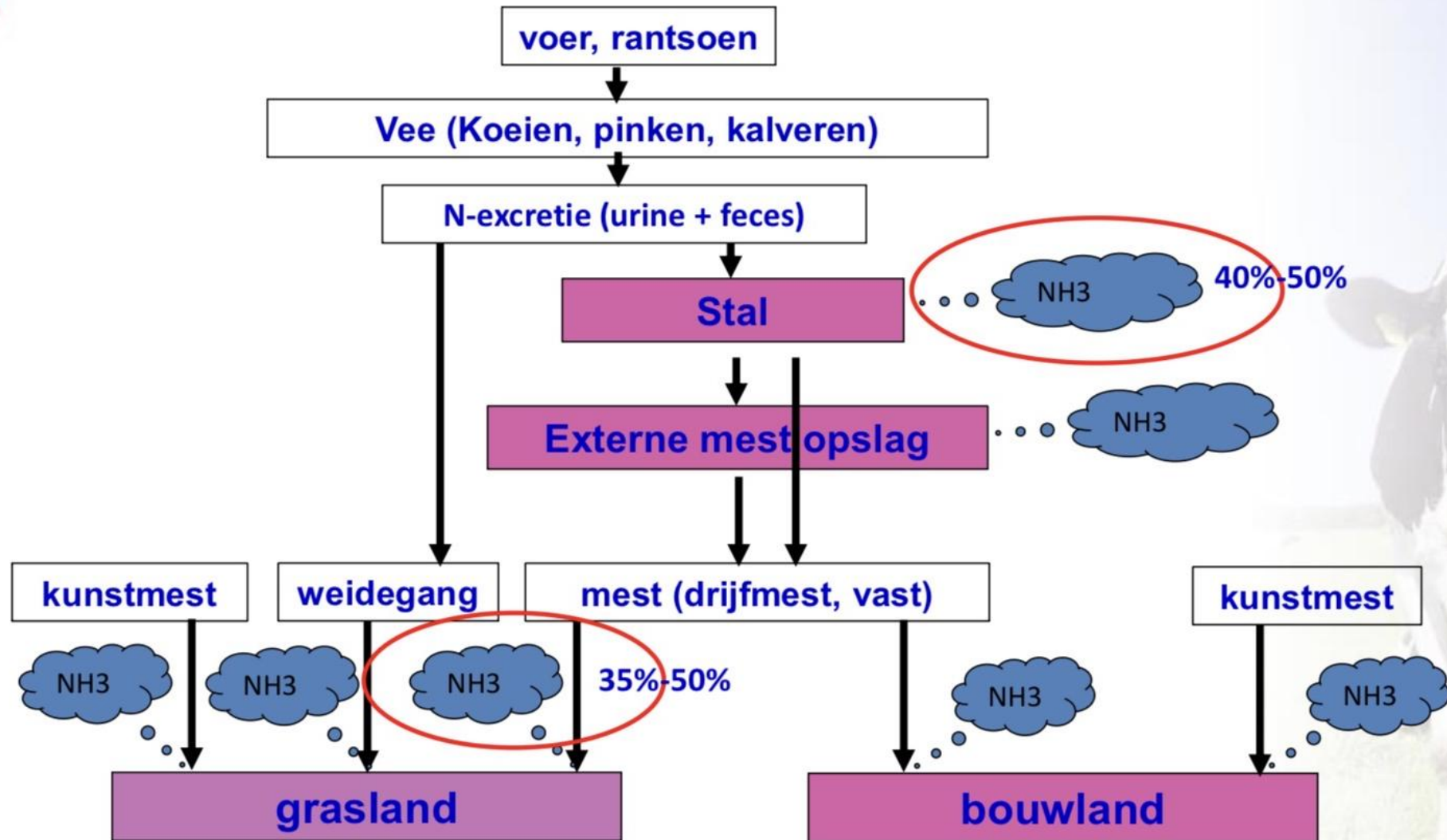
Jaar:	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Aantal bedrijven:	829	829	801	789	772	746
Reductie % ammoniak	0-meting					13%

- Provinciale stimuleringsregeling voor kennis en begeleiding: BoerenStikstofAcademie
- Diverse overige landelijke en provinciale regelingen.

Aangrijpingspunten voor minder NH₃

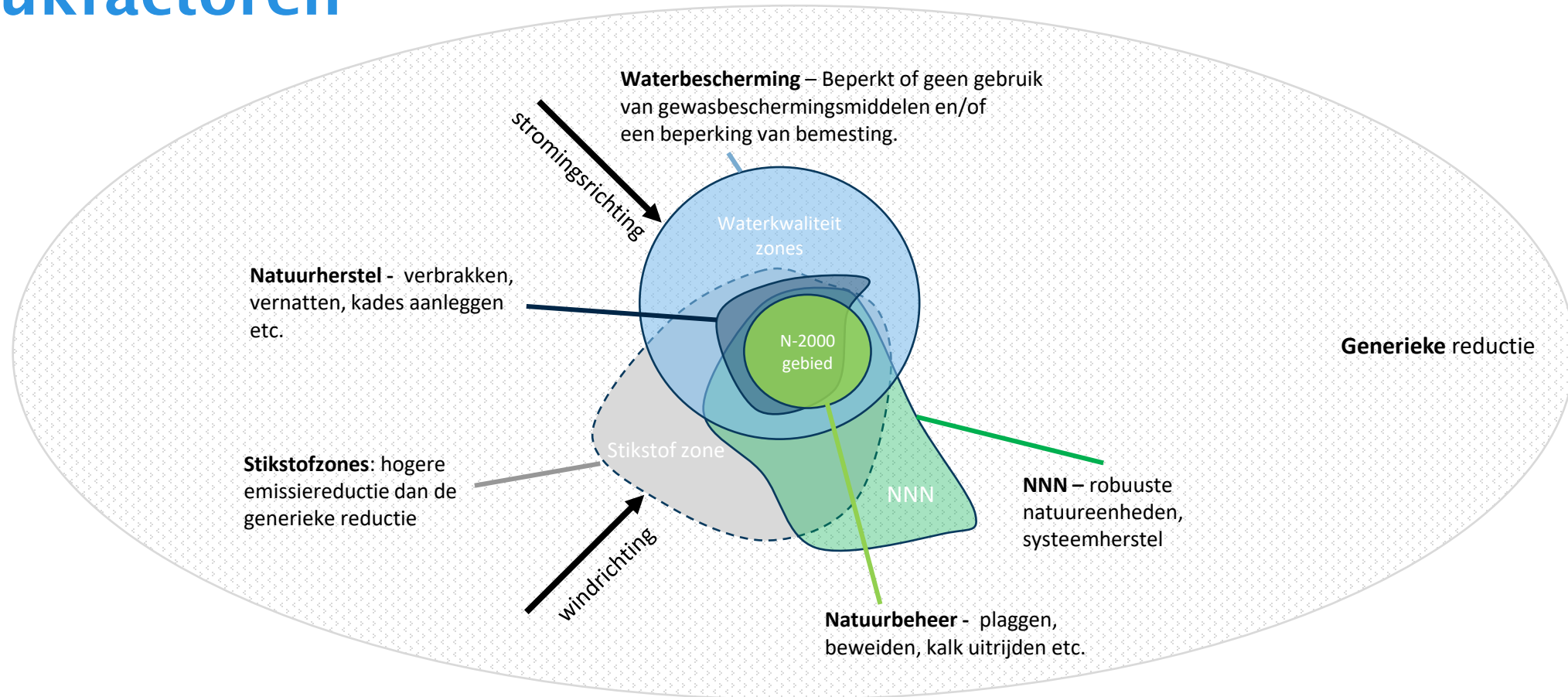
Ammoniakemissie schematisch

Wat werkt?

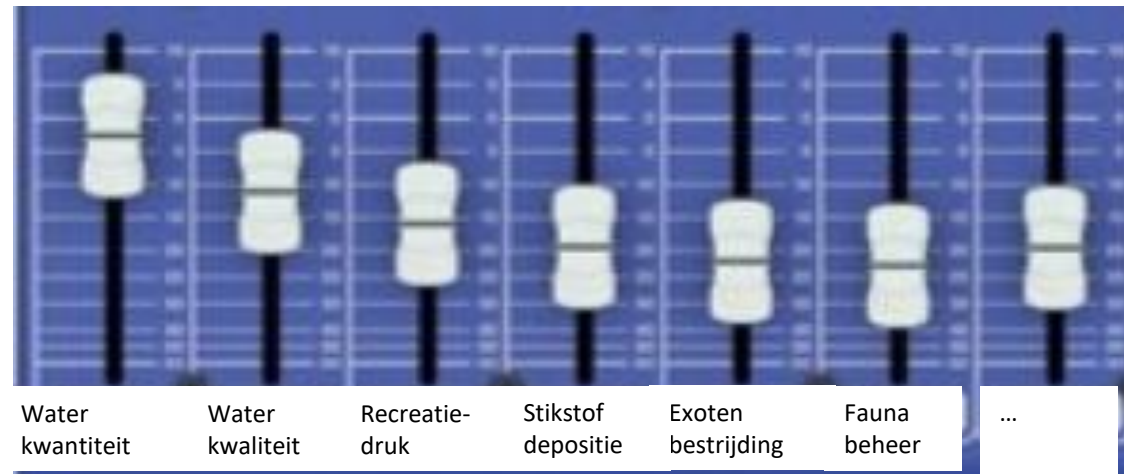
- Eerst constateren dat provincie en landbouw verantwoordelijkheid wil nemen(januari 2025)
- Beter aansluiten bij uitgangspunten Vogel- en Habitat Richtlijn EU
- Aan het werk en **'oplossingsgerichte'** experts bij elkaar brengen
- Oplossingsrichtingen opschrijven en toetsen (NH, IPO, MCEN, boerenpraktijk)
- Vroeg draagvlak toetsen landbouw (sector en keten) en natuur (vooral provinciehuis)
- Concept delen met stakeholders en draagvlak organiseren
- Overeenkomst sluiten tussen provincie en alle landbouwpartijen (14-07-2025)

Natuurherstel: aanpakken van verschillende drukfactoren

Wat betekent dit voor vergunningverlening, beleid en handelingsruimte?

- Het doel is te borgen dat door het aanpakken van de verschillende drukfactoren we kunnen borgen dat de instandhoudingsdoelstelling op tijd kan worden gehaald.
- Het grootste knelpunt is de afwezigheid van een afwegingskader voor de verschillende drukfactoren: hoe kan je borgen dat het toch goed komt terwijl er een habitat qua stikstof overbelast blijft?

Zijn er vragen?

Casus Geus

door Breunis de Weerd

Praktijkaanpak
Emissiearme
Veehouderij

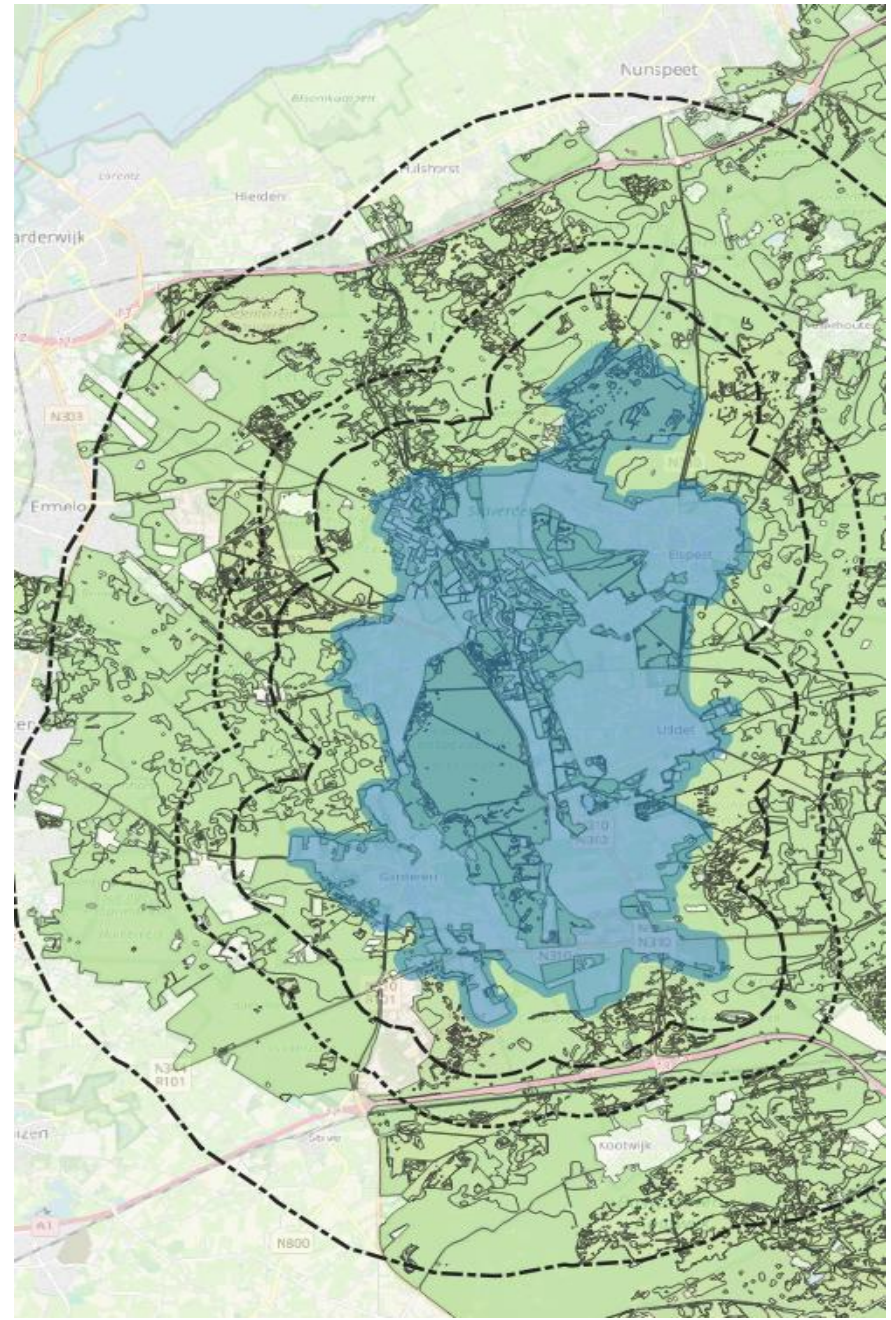
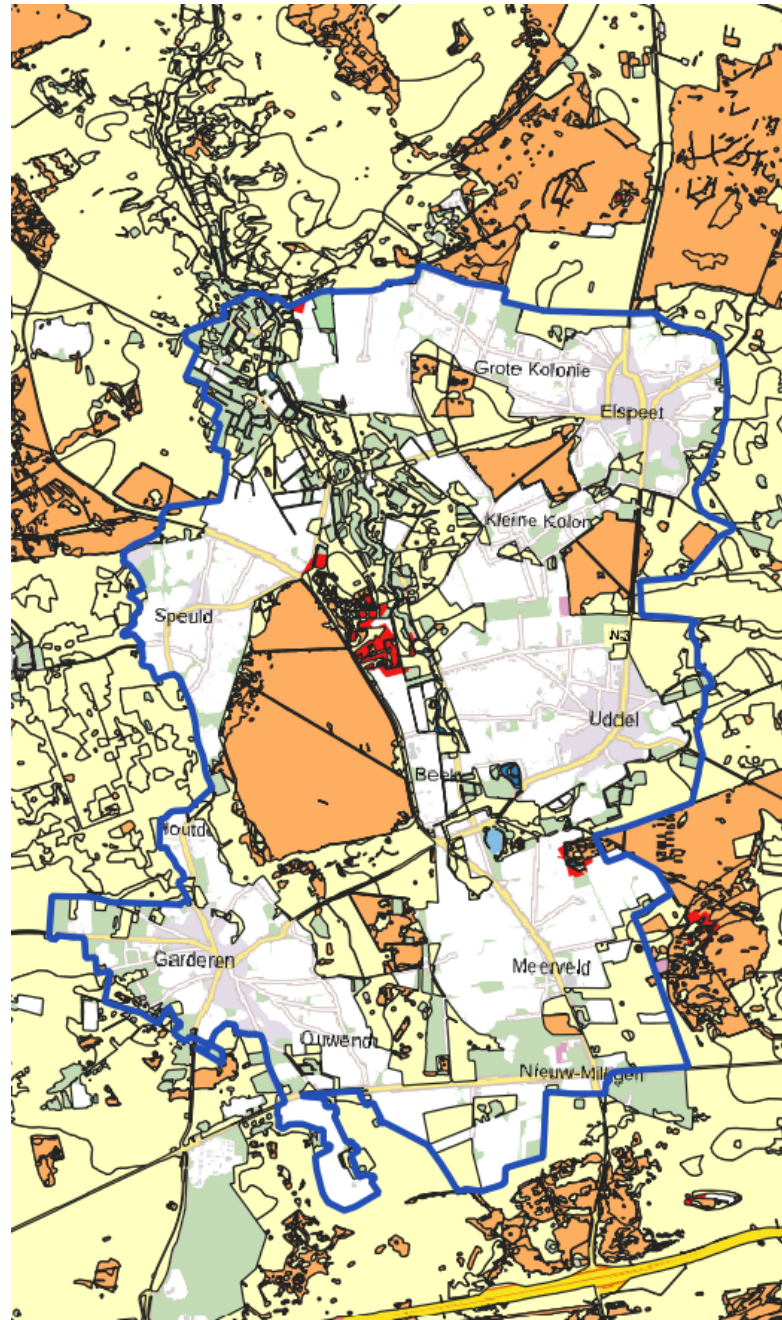
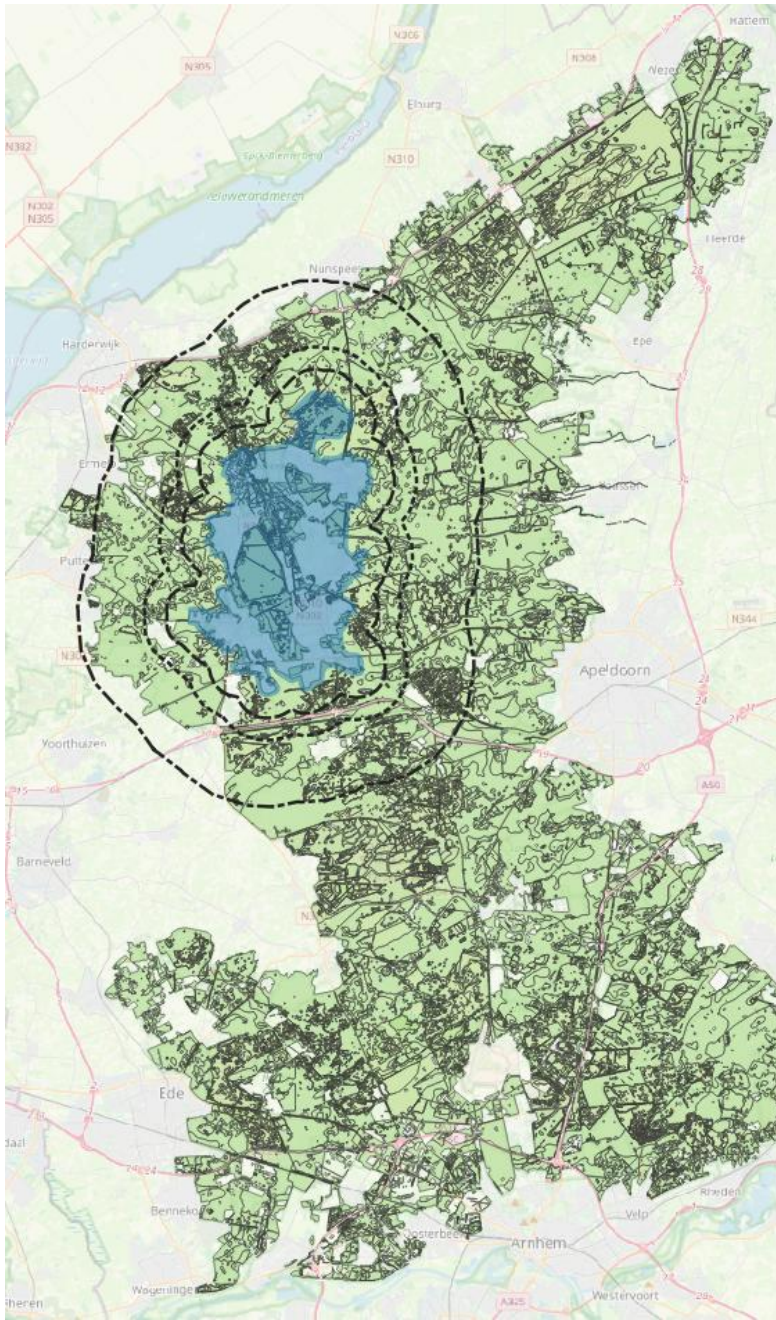
GEUS

Gebiedsgerichte aanpak natuurherstel

**GEBIEDSAANPAK
GEUS**

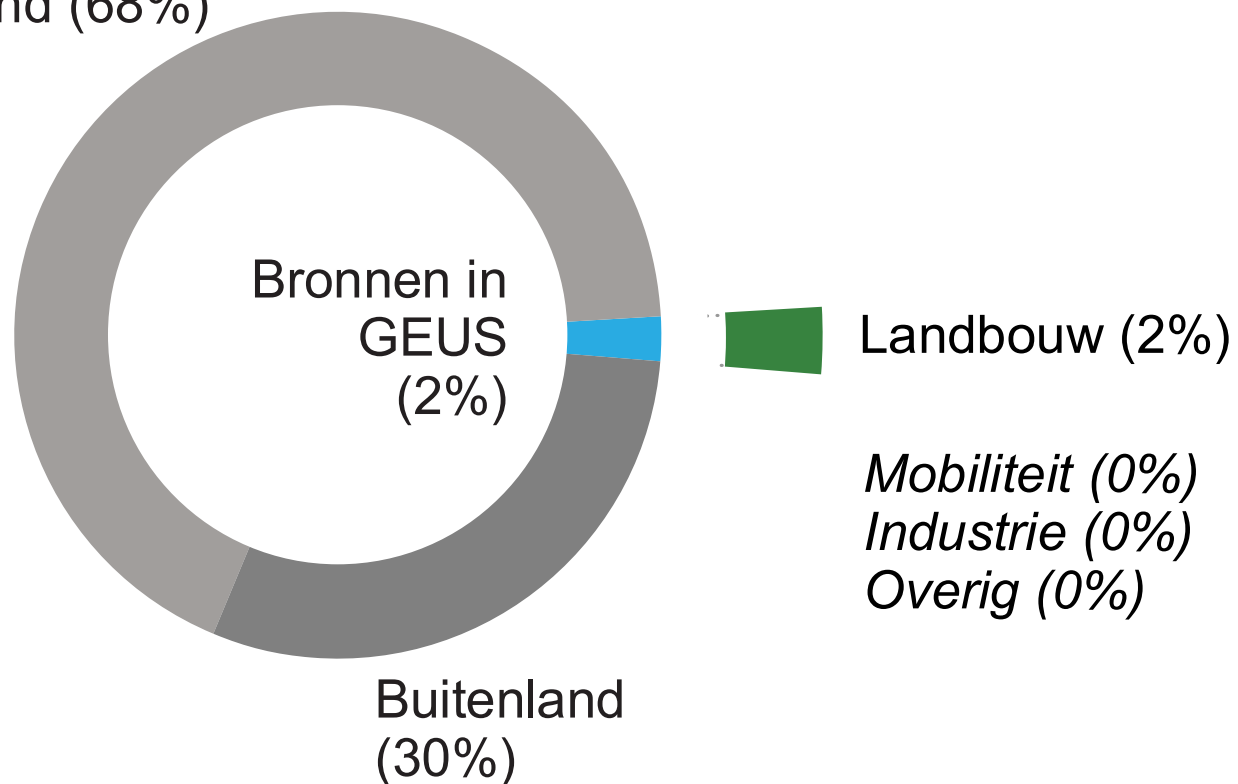
SAMENWERKEN AAN EEN
TOEKOMSTBESTENDIG GEBIED

Depositie uit GEUS *(bron WUR)*

Opbouw depositie Veluwe (totaal) 2023

Bronnen in rest
van Nederland (68%)

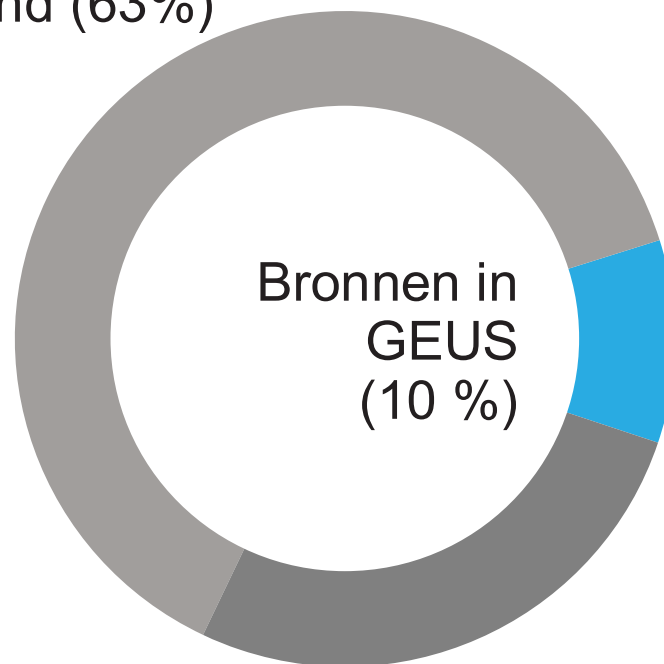
**GEBIEDSAANPAK
GEUS**

SAMENWERKEN AAN EEN
TOEKOMSTBESTENDIG GEBIED

Depositie uit GEUS *(bron WUR)*

Opbouw depositie Veluwe (0 tot 1 km) 2023

Bronnen in rest
van Nederland (63%)

Bronnen in
GEUS
(10 %)

Buitenland
(27%)

Landbouw (9%)

Overig (1%)

Mobiliteit (0%)
Industrie (0%)

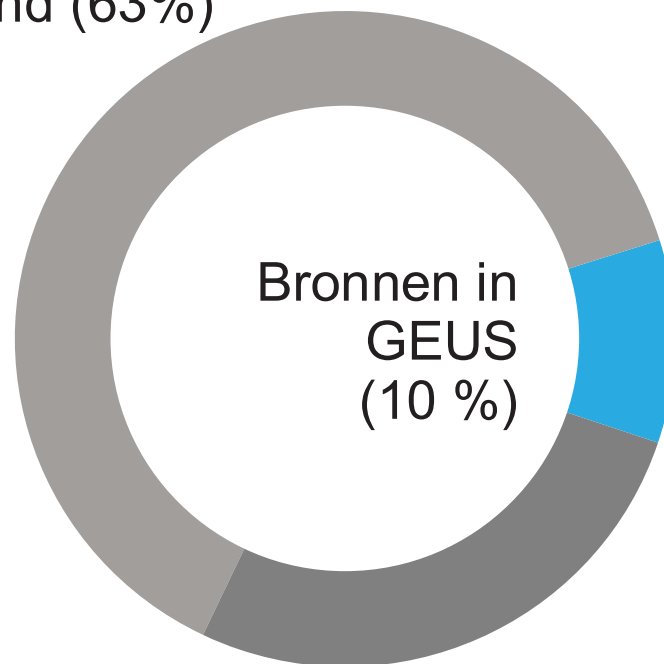
GEBIEDSAANPAK
GEUS

SAMENWERKEN AAN EEN
TOEKOMSTBESTENDIG GEBIED

Depositie uit GEUS *(bron WUR)*

Opbouw depositie Veluwe (0 tot 1 km) 2023

Bronnen in rest
van Nederland (63%)

Bronnen in
GEUS
(10 %)

Landbouw (9%)

Overig (1%)

Mobiliteit (0%)
Industrie (0%)

Buitenland
(27%)

GEBIEDSAANPAK
GEUS

SAMENWERKEN AAN EEN
TOEKOMSTBESTENDIG GEBIED

Kritische depositie waarde; getallen

- Depositie Veluwe is ca 1600 mol
- KDW bossen 1071 mol
- KDW heide en stuifzand 714 mol
- KDW blauwgrasland 786 mol
- KDW trilveen 500 mol

Trends emissie *(bron WUR)*

Emissie per sector

Emissie GEUS (×1000 kg stof/jaar)

Jaar	Stof	Mobiliteit	Industrie	Landbouw	Overig	Totaal
2023	Ammoniak (NH ₃)	3	3	211	19	236
	Stikstofdioxide (NO _x)	78	2	62	16	158

Bron: Emissieregistratie

**GEBIEDSAANPAK
GEUS**

SAMENWERKEN AAN EEN
TOEKOMSTBESTENDIG GEBIED

Constateringen (stikstof gerelateerd)

- Het GEUS gebied “leegvegen” lost het stikstofvraagstuk niet op.
- De Ammoniak emissie is in 2023 ca 45% lager dan in 2019.
- Met het toepassen van de best beschikbare technieken is een verdere reductie van ammoniakuitstoot mogelijk.
- De arme, droge, bosgronden zijn sterk verzuurd. Ammoniakneerslag draagt daar aan bij, maar de zwaveluitstoot uit het verleden heeft ook veel invloed gehad en werkt nu nog door.
- Zonder ingrijpen zal een lage PH niet herstellen.

Constateringen (bijkomende aandachtspunten 1)

- De hier genoemde constateringen zijn een greep uit een veel groter aantal facetten waarmee rekening gehouden moet worden.
- Voor de watergebonden natuurdoeltypen is de hydrologische situatie meestal de grootste drukfactor.
- Recreatief medegebruik van de natuur kan een drukfactor zijn bij natuurherstel.
- De vogel en habitatrictlijn kent geen stikstofdoelen, maar natuurdoelen.
- Netcongestie beperkt de mogelijkheden voor elektrificatie.

Constateringen (bijkomende aandachtspunten 2)

- Overheden projecteren hun beleid sectoraal op een gebied; maar in een gebied komen de schuarpunten boven tafel en zullen afwegingen gemaakt moeten worden. Beleidsdoelen zullen nooit voor 100% gerealiseerd kunnen worden.
- Er is al jaren sprake van instabiel beleid en regelgeving. Daardoor is anticiperen van ondernemers op de middellange termijn ondoenlijk.
- De samenleving in GEUS is niet statisch, maar heeft voortdurend flexibele aanpassingsruimte nodig voor leven, werken en ontwikkelen.
- Hoe belangrijk de natuurdoelen ook zijn, er komt een moment dat nog verdergaande maatregelen maatschappelijk onaanvaardbaar gevonden worden.

Conclusies

- We ontkomen er niet aan een evenwicht te vinden tussen de mate waarin natuurdoelen bereikt worden en de maatschappelijke aanvaardbaarheid van de maatregelen daarvoor.
- Het realiseren van natuurdoelen hangt niet alleen af van de stikstofreductie, maar is een veel bredere opgave waarbij gewerkt moet worden aan alle drukfactoren en aan herstel maatregelen in de natuur.
- Alle actoren in de samenleving zullen daar hun bijdrage aan moeten leveren. Niet alleen stikstofreductie, maar vanuit het eigen handelingsperspectief.
 - boeren – stikstofreductie
 - natuurbeheerders - natuurherstelmaatregelen
 - recreatie – zonerings
 - wonen en werken – elektrificatie
 - gemeenten/waterschap – rioleren/afkoppelen

Voorbeeld handelingsperspectief kalverhouderij

- Met de best beschikbare technieken is een reductie van 80 tot 90% mogelijk.
- Maar de dierenwelzijnswet eist dat kalveren naar buiten moeten kunnen.
- Dat beperkt de reductie tot wellicht slechts 50%.
- Hergebruik (renure) kan de lokale kringloop versterken en aankoop kunstmest van buiten het gebied vervangen
- Opwek eigen energie; accu's, minder CO2 productie; netcongestie verminderen
- Spoelwater, septic tanks e.d. op riolering; waterkwaliteit effect
- Methaan emissie verminderen met andere stalvloeren

Houtskoolschets aanbod

- Ammoniakreductie (niet in % maar in kg); gebaseerd op wat vanuit de sector, integraal kijkend, mogelijk is.
- Bijdrage aan de overige doelen (natuurherstel, klimaat, krw, duurzaamheid)
- Tijdpad waarlangs deze doelen gerealiseerd kunnen worden.
- Maar ook: de randvoorwaarden waaronder, zoals:
 - Vergunningverlening door gemeenten en provincie
 - Budget voor de meerkosten
 - Garantie op vergunning termijnen
 - Bij verdergaand doelbereik moet de dan ontstane ruimte beschikbaar blijven voor de sector (of voor het gebied)

Gebiedsproces GEUS

- Kalverhouderij neemt nu het initiatief om een integraal aanbod te formuleren.
- Programmameteam GEUS denkt na over de wijze waarop ook de andere sectoren tot een integraal bod kunnen komen.
- Het geheel zal als een integraal en samenhangend pakket aangeboden worden aan provincie Gelderland.
- Integraal wil zeggen: Er wordt een optimum gezocht tussen alle relevante beleidsdoelen, maar geen van de beleidsdoelen zal voor 100% gerealiseerd worden.

Antwoord Provincie?

- Gebiedsteam gaat de provincie nu al bewust maken van het feit dat er een gebiedsbod aangeboden zal worden en dat daarop een antwoord verwacht wordt.
- Provincie kan dat antwoord niet per beleidsdoel formuleren; er is een intern proces nodig om integraal antwoord te kunnen geven op het aanbod uit het gebied.
- Het is aan de provincie om vervolgens haar instrumentarium in te zetten, zodanig dat hetgeen overeengekomen wordt ook gerealiseerd kan worden en verankerd wordt in regelgeving.

**Bedankt voor uw
deelname**

Deelsessies ronde 1

11.30 tot 12.30 uur

Deelsessie 1

Van meten naar sturen: emissiereductie op stalniveau

Zuidgallerij

Deelsessie 2

Het bedrijf als geheel: integrale mestaanpak in de praktijk

Wijsmanzaal

Deelsessie 3

Samen sterker: de kracht van collectieven

Statenzaal

Deelsessie 4

Van erf naar gebied: lessen uit gebiedspilots

Vergaderzaal N

Deelsessies ronde 2

13.30 tot 14.30 uur

Deelsessie 1

Van meten naar sturen: emissiereductie op stalniveau

Statenzaal

Deelsessie 2

Het bedrijf als geheel: integrale mestaanpak in de praktijk

Zuidgallerij

Deelsessie 3

Samen sterker: de kracht van collectieven

Vergaderzaal N

Deelsessie 4

Van erf naar gebied: lessen uit gebiedspilots

Wijsmanzaal